

КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ ОТНОСНО НЯКОИ МОНЕТОСЕЧЕНИЯ ОТДАВАНИ НА ДОБРУДЖАНСКИТЕ ВЛАДЕТЕЛИ

Владимир Овчаров

Abstract: Abstract: Up to date historical sources fail to provide sufficient information about rulers of Dobruja Despotat. The evidences supporting their coinages are still under discussion. Today existing hypotheses about those coinages rely on insufficient facts and information. During last decade, literature accumulates new messages reporting mintages which may belong to the rulers of Dobruja Despotat. Until now there are four types of countermarks attributable to those rulers, although direct evidence missing. In 2007, Stoyan Avdev in his book "Bulgarian medieval coins," publishes two (three?) unknown types of countermarks and assumed to belong to regime of Dobrudja rulers (?). Here briefly are presented and commented these findings. After literature overview and comparison with new excavated finds the author was able give correct attribution to so "called new types of countermarks". The first countermark with five dots, belong to Grand Duke of Lithuania, Švitrigaila (1430–1432). The second with symbol, large "T" belongs to Genoese colonies of Crimea. The author suggests also new interpretation of the coins with large D, which normally in the literature are attributed to Despot Dobrotiza, minted in Kaliakra. The new proclaimed hypothesis base on similar coin types from Crimean colony of Caffa. The author suggests that so called coins attributed to Dobrotiza are imitative folars from editions of Caffa. Here is presented new interpretation of the coin script, known as Kaliakra (KALK). According author interpretation and comparisons with similar editions in the near region the script may be correct transformed as KAFKA.

Key words: *Dobrudja Despotat, coins, symbol*

Въведение

Известно е, че историческите извори не дават достатъчно информация за управлението на така наречените „добруджански“ владетели (втора половина на XIV в.). Напоследък, изследователят на монетосеченето на Второто българско царство К. Дочев също така посочи, че все още няма убедителни доказателства и за собствено монетосечене на единият от владетелите – деспот Добротица (Дочев 2009, 269). Възприемайки тази бележка на изтъкнатият български нумизмат ще отбележа, че и според мен някои от съществуващите хипотези за това монетосечене се опират на недостатъчно факти и недобре аргументирани тези в публикации. Освен това, вече има нови данни за неизвестни досега монетни типове по въпросната тема.

I. Относно някои контрамарки по С. Авдев

В специализираната литература са определени четири типа контрамарки, които биват отнасяни към добруджанските владетели – прочее без конкретни доказателства. Преди няколко години С. Авдев публикува два (три ?) типа неизвестни контрамарки и предположи, че са от управлението на добруджанските владетели В следващите редове, накратко са представени и коментирани въпросните типове контрамарки по С. Авдев (Авдев 2007).

1. Контрамарка № 5 по С. Авдев

Контрамарка от типа „квадрат с точки“ по С. Авдев (Авдев 2007, 119). Нанесена върху грош от типа Йоан Александър със сина му Михаил Асен (фиг. 1/1). В изложението си Авдев се позовава на статия на С. Янев (Нумизматика през 1990 г. (кн.1, с.39–42, 1990). Според него, достатъчните факти и подобни други монети биха я определили като Добруджанска контрамарка (?) с район на контрамаркиране в региона на Долния Дунав.

При посещението си в Крим преди година имах възможност да сравня въпросната контрамарка с други подобни контрамарки по средновековни генузотатарски монети. Въпросната контрамарка се среща на немалко монети, дори в различни варианти (фиг. 1/ 1.1, 1.2). Има монети с контрамарки с по една, две, три и повече точки (Борейша 2009, 23–25). Пръв О. Retowski (Retowski 1901, 46) се спря на този тип контрамарка и ги определи като генузотатарски. Доста по-късно, през осемдесете години на XX в. тази характеристика бе допълнена от G. Lunardi (Lunardi 1980, 125). Двама автори – Ю. Борейша и А. Казаров (Борейша, Казаров 2009, 23–40) обориха тази хипотеза и с голям фактически материал доказаха, че монетите принадлежат на Великия Дук на Литва Свитригайла (1430–1432). През тази епоха Литва владее

територии с излаз на Черно море и граничеши с Златната Орда.

Така, мисля, че по-убедително да приемем, че описаната последователно от С. Янев и С. Авдев монета да има „литовска” а не „добруджанска” контрамарка.

2. Контрамарка № 6 по С. Авдев

През 1899, описвайки монетосеченията на Крим О. Retowski въведе монетни емисии със символ „Т” (tau) – семантиката им и до сега е дискуссионна. Днес съществуващите публикации по темата са противоречиви и не дават ясен отговор кой е издателят на монетите със символ „Т”. С. Авдев представи дирхем на хан Абдулах (1363–1368г.) с контрамарка „Т” (Авдев 2007, 236), отнесена от него към управлението на Йоан Тертер (фиг. 1/ 2). Монетите с различни варианти на контрамарка „Т” са типични и добре известни сред татаро-генуезките издания в Крим (фиг. 1/ 2.1, 2.2). Първоначално се бе изградило мнението, че монетите са контрамаркирани в средновековния град Тана / Азов (наследникът на античния град Танаис на устието на р. Дон), но според Н. Фомичев (Фомичев 1991, 334–335) контрамаркирани монети с такъв знак в Азов не са открити.

Очевидно контрамарките от тип „Т” са нанасяни разположени в генуезо-татарските колонии на Крим от монетарните ателиета. С. Авдев позовавайки се на интернет ресурс, представи татарски дирхем с кръгла, татарска контрамарка от типа „Хан” (фиг. 1/ 3) и предположи, че „по някакви по-обща причини, по това време са били контрамаркирани и други дирхеми” (Авдев 2007, 237). Така представено това лаконично съобщение не пояснява какво е имал автора предвид? Контрамарките от типа „Хан” са често срещани по татарските монетни типове и не изискват представянето им в контекст с предполагаемите добруджански контрамарки (фиг. 1/ 3.1). Действително съществуват монети от подобни типове с кръгла, но добруджанска контрамарка (Ovtcharov, 2013).

Повечето татарски и литовски контрамарки са нанасяни върху сребърни и медни монети. Очевидно при тази практика не става въпрос за регулиране спрямо съществуващите стандарти или акт на

прокламиране на владетел. По скоро това е изява на финансовите власти отговорни за различните райони на монетната циркулация и затова се срещат монети с по две и повече контрамарки. Една друга възможност, макар и малко вероятна е монетите да са били контрамаркирани по граничните пунктове или обменяни там с вече контрамаркирани монети. Имайки предвид че в тази епоха трудно може да се говори за гранични пунктове от съвременен тип, за потвърждаване на подобна теза са необходими и археологически доказателства.

Любопитно е, че позовавайки се на труда на G. Schlumberger (G. Schlumberger 1876) G. Lunardi (Lunardi 1980, 153) е включил при монетните емисии отсечени на о. Родос една емисия анонимни български монети от тип II „кръст с надпис icxs/тамга” (Дочев 2009, 120, фиг. 6). Според двамата учени, издаването им трябва да се отнесе за периода 1278–1307 г., което с малка поправка се приближава до установеното за тях от К. Дочев – периода 1323–1330 г.

II. Монетите с голяма буква „Д”, приписвани на Добротица?

За пръв път такива монети бяха публикувани от Т. Герасимов (Герасимов 1968, 10–12), който разчете на лицевата страна името на Добротица и на опаката страна монетарницата – Калиакра (фиг. 2/ 1). Това виждане на Т. Герасимов се възприе почти без възражения. Единствено К. Дочев изрази някои общи съображения и постави под въпрос отнасянето на тези монети към управлението на Добротица (Дочев 2009, 121). Две години след съобщението на Т. Герасимов, G. Lunardi публикува книгата си за генуезо-татарските монетосечения в Крим. Особен интерес представлява един рядък фолар от Кафа, сечен до 1433 г. (Lunardi 1980, 109, fig. C-58). Според мен, въпросният фолар може да се определи като типичен колониален генуезко-татарски тип (фиг. 2/ 2, 3). На лицевата страна има конична тамга – тама, а на опаквата, традиционния генуезкия герб – кули с порта и надпис: **CARA**, който на кирилица се превежда – **КАФА**. Този фолар се среща в различни варианти и с различни надписи (**CARA**, **CARE**, **CARR**, **CRR**), като някои от тях не са добре проучени.

Метричните данни са: диам. 15/17мм и тегло 0,96/1,71 г.

Впечатляваща е стиловата приликата с отдаваните на Добротица монети. Метричните данни също са със сходни параметри: диам. – 15/20 мм и тегло – 0,80/1,80 г. Голямата буква „Д” (Тамга ?) на лицевата страна наподобява коничната тамга от татаро-генуезкото издание. На опаката страна, традиционното изображение на крепостните кули с порта от генуезките издания е заменено със символ „Т” а надписа **КАФА** с предполагаемото **КАЛК**, Калиакра?

От исторически извори знаем, че управлението на Добротица се отличава с десетилетия на конфронтация с Генуа. Странно би било Добротица да копира генуезки тип монета имайки предвид, че се намира във враждебни отношения с генуезците. Както е известно, взаимоотношенията се нормализират едва след неговата смърт, при неговия наследник Йоан Тертер. Сключени са и договорни отношения с Генуа през 1387 г. Впоследствие Генуа въвежда монопол върху търговията в Черно море. Според Авдев, обвързването с генуезците е основна предпоставка за възникване на монетосечения на Йоан Тертер. Ако този монетен тип принадлежи на добруджански владетел, това може да бъде единствено Йоан Тертер. Отнасянето на тези монети към неговото управление се позовава единствено на локализацията на монетните находки, които са откриват предимно във владенията му и в последно време нараснаха (Овчаров 2013). Очевидно е, че тези монетити имитират генуезкото издание и не е изненада, че надписите по G. Lunardi и К. Дочев, имат еднаква стилова характеристика (фиг. 2/ 4), което прави малко вероятно възможността да съществува надпис **КАЛК** / Калиакра. Представеното описание на генуезкия фолар по G. Lunardi (фиг. 2/ 4.1) е вероятно идентично с описанието на К. Дочев (фиг. 2/ 4.2), **CARA : CARA**, т.е. **КАФА**. Начинът на изписване на буквата **A** е характерен за повечето генузо-татарски издания и е идентичен при двата типа монети, който до сега се възприемаше при добруджанският вариант като **K** и от там следваше топонима Калиакра. Имайки предвид, че имитативните

издания, следват първообраза, официалното издание, то вероятно става въпрос за надпис: **КАФА**. Идентично изписване на буква **A** (**K**), макар и от друг период има описано при дискуссионните български грошове в каталога на К. Дочев (Дочев 2009, 260, 265, 266; фиг. 3).

Така според мен, не трябва да се отхвърлят възможностите за преразглеждане на издателя на разгледаните монетни типове.

1. Имитативните фолари с „Д” са издания на Йоан Тертер или на генуезките търговци, резидирали във владенията му. Генуезкото влияние е дало отражение върху стиловите и метричните параметри на монетите, копирайки изданието от Кафа. Тази емисия е емитирана в монетарницата Калиакра (**КАЛК**) и е потвърждение на обвързаността му към генуезката монетна политика.

2. Фоларите с тамга „Д” – „делта” и надписи **CARA/CARE** са рядък генузо-татарски тип, който е бил произвеждан в нелокализирана монетарница, намираща се във владенията на добруджанските владетели или в непосредствена близост до тях. Имайки предвид зависимостта на тези владетели от Златната Орда, това твърдение е напълно възможно. При този вариант е заменен традиционния генуезкия герб – кули с порта с тамга „Т”, която е известна от генуезките издания и контрамарки (фиг. 1/ 2, 2.1, 2.2) и по случайност, частично съвпада с монограма на владетеля Йоан Тертер, известен от Дръстърските монетни издания (РТР). В подкрепа на тази теза се явява една татарска контрамарка със символ „Д” – „делта”, идентична по начин на изписване и гравьорска работа с голямата буква „Д” която обичайно се възприемама в българската литературата за титлата Деспот. С повече фантазия и желание за откривателство, може спокойно да добавим татарските контрамарки от типа „Д” (фиг. 4) към изданията на Добротица. Според мен, начина на изписване на деспотския символ „Д” с прилежащите му странични рамена е повече от странен, а доказателствата подкрепящи съществуването на надпис **КАЛК** на този етап за незадоволителни.

Представеното по-горе виждане, хвърля нова светлина върху тези монетни

типове и е възможно до допринесе до решение на дискусиата (фиг. 5).

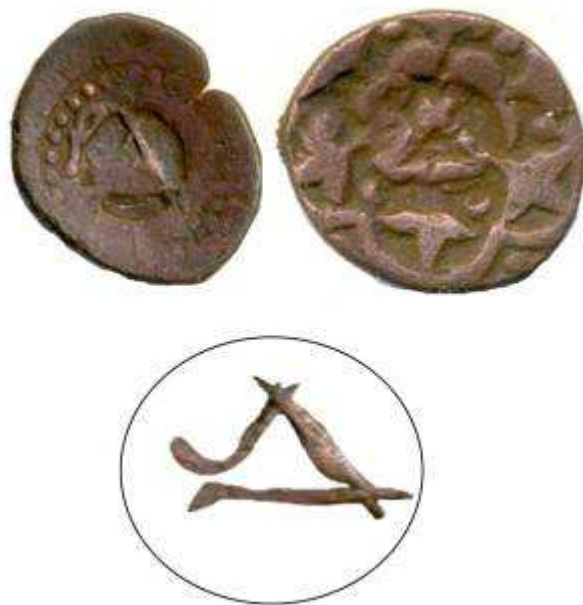
Фиг.1

Фиг. 2

ЛЗЕНХ

Фиг. 3

Фиг. 4

Фиг. 5. (d.14 мм; m. 0, 30г)

Неописан сребърен грош от края на XIV или средата на XVв.

Л: Св. Георги (Св. Евгений ?), прав настреща с копие в дясна ръка, нечетлив надпис: ОА Г....?

О: Монограм съставен символи- Т (тау), V и звезда. По периферията свързани акантови листа и зрънчест кръг от точки.

Метричните данни както и стиловите особености биха определили монетата като генуезо-татарска от района на Крим. Стиллова аналогия има с монетосеченето на Генуезката банка св. Георги (1453г) от Кафа въпреки, че на тях светецът е на кон. Ако изображеният

свещен е Св. Евгений, то вероятен издател може да се окаже близък до Трапезундската империя. Подобно изображение на светеца се среща при изданията на Йоан II (1280-1297), (Сепар, стр.370 изобр. 2609). Според Броневски, 1867г. стр.344, след присединяването на Трапезунд към Османската империя (1461г), наследници на бившата императорска фамилия се заселват на Крим и вероятно са получили определен суверенитет. Любопитно е, че на територията на Трапезунд се срещат археологически паметници със символ Т. Ако приемем възможността да е изобразен Т-образен кръст, тогава стилова аналогия съществува с златните емисии „Тарий“, изданият на от о. Сицилия по времето на Великия дук Роджер (XI в). Интересно е, че единични находки се откриват на територията на Североизточна България, т.е. във владенията на Добруджанските владетели (?). Въпреки оживената дискусия, която се проведе, все още е трудно да се определи кой е поръчител на това монетосечене. Искам да благодаря на колегите, които се включиха: Проф. Русев, Молдова; Музеен кабинет на монетите-Федосия, Украйна; Ернест Оберлендер, Романия; Проф. Емеринг и Проф. Хан, Австрия; Нумизматичния кабинет към Британския музей и Фитзуилиам музей, Англия; Германското нумизматично дружество; сътрудници на Американското нумизматично дружество, Съединени Американски Щати.

Благодарности

Докладът е финансиран от ФНИ Фонд „Научни изследвания“, по договор № ДФНИ-К01/0014 от 04.12.2012 на тема „Технологично развитие на монетосеченето по българските земи от Античността до Възраждането”

Литература

G. Lunardi. Le monete delle colonie genovesi. – ASLSP (Atti della societa ligure di storia Patria), NS. Genova, 1980.

Н. Фомичев. Монетното обръщение в средновековния град Азов през 10–15 век.

Международен конгрес по Византология, с. 334–35, 1991.

С. Авдев. Българските средновековни монети. София, 2007.

Т. Герасимов. Медни монети на деспот Добротица – владетел на Карвунската Земя. – Археология, 3, 1968, с. 10–12.

К. Дочев. Каталог на българските средновековни монети XIII–XIV век. Велико Търново, 2009.

О. Retowski. Genuesko-Tatarskija monety. Sinferopoli, 1896, 1897, 1901.

О. Retowski. Die Munzen der Girei. Pietroburgo, 1901, p. 26.

V. Ovtcharov. Detailed investigation of countermarked coinage from Dobrudja Despotat. – In: REDIVA, 2013.

В. Овчаров. Редки и неописани български монети от XIV век. – AMV (Acta musei Varnaensis), VIII-2, 2013.

Ю. Борейша, А. Казаров. О надчеканках „Колюмн” Витовта Кейстутовича и Свидригайлы Ольгердовича. Минск, 2009.

G. Schlumberger. Numismatique de Rhodes avant la conquête de l'île par les chevaliers de Saint-Jean (les Gabalas et leurs divers successeurs). – Revue Archéologique, 31, 1876.

М. Броневски. Описание Крима. – ЗООД, VI, 1867.

Д. Сепар. Каталог на византийските монети. София 2000

За контакти:

д-р Владимир Овчаров
e-mail: vl.ovtcharov@yahoo.com